

SAGARTİLER

*Rauf MELİKOV**
*Çev.Naile AĞABABA***

ÖZET

Sagarti¹ kabilesi hakkında bilgiler Ahamenid yazıtlarında ve Antik kaynaklarda yer almaktadır. Bu kaynaklar Ahamenid devletinin tarihi coğrafyası ile idari bölgeleri, ayrıca daha sonraki Midia-Atropatena (Azerbaycan) ülkesi ve bütün İran'daki İran dili konuşan kabilelerin tarihsel dağılımı konularında önemli bilgiler içermektedir. Bazı araştırmacıların yazdıklarına göre Sagartiler ve onların ülkesi olan Zikirtu adları, II. Sargon dönemi (İ.Ö. 722-705) Assur kaynaklarında geçmektedir.

Darius'un Persopolis yazıtında Asagarta'nın ayrıca bir satraplık olduğundan söz edilmektedir. Olasılıkla bu bölge İ.Ö. 522- 521 ayaklanmalarından sonra Midia satraplığından ayrılmıştır. Asagarta satraplığı Sagartiler, Mikler ve Utilerden oluşmaktadır. Aşağı Dicle vadisinden Hazar denizine kadar uzanan bölgede yer alan Asagarta satraplığına, yani Zigirtu'ya, eski Kuzeybatı Midia topraklarındaki Mikiler ve Utilerin yaşadığı bölge de dahildir. Yoksa Asagarta bu halkları Midia'nın merkezinden ayırmış olurdu. Asagarta satraplığının toprakları (Aşağı Dicle'deki Assur eyaletleri dışında) Küçük Midia'nın, gelecekte "Midia – Atropatena" diye anılacak topraklardır. Olasılıkla Darius'tan sonra, Ahamenid döneminde Sagartiler yavaş yavaş yerli İran dili konuşan halklarla karışmış ve kendi adlarını unutmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Sagartiler, Siirt, Zigirtu, Persopolis, Behsitun.

*Azerbaycan Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü.

** Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, naileaababa@yahoo.com

¹Eski İran dili: Asagarta; Eski Yunanca: As-sa-kar-zi-ia-r; Akadça: Sa-ga-ar-ta-a-ia; Babilce: Sagartu; Yunanca: Sagartioi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

ZIGIRTU**ABSTRACT**

There are information about tribal Sagarti in Ahamenid inscriptions and ancient sources. This resorces contains important information about historical geography and administration of Ahamenid country and also later Midia–Atropathena (Azerbaijan) and historical distribution of the tribes that speak Iranian language in the Iran area. According to some researchers writings Sagarties and their country Zikirtu irlands names in Assyrian sources II. Sargon period (BC 722-705).

Asagarta is also mentions as satrapy in Darius’s Persopolis inscriptions. Starting from Tigris valley extending to the Caspian sea region where Asagarta satrap is situated, ie Zikirtu, contains Mikies who live in earlier Northwest Midia and the region where were live Uties. The lands of Asagarta that will be called “Midia – Atropathen” in the future, is the part of Small Midia (except Assyrian states in the lower Tigris region). Probably after the Darius in Ahamenid period Sagarties slowly mixed with local Iranian laguage speaker people and forgot their own names.

Key Words: Sagarties, Siirt, Zigirtu, Persopolis, Behsitun.

Bu makale Azerbaycan Bilimler Akademisi’nin Tarih, Felsefe, Hukuk serisi yıllık Haberler dergisinde basılmıştır.Siirt şehrinin ve Siirtlilerin tarihine ışık tutmak açısından çok önemlidir.

Sagarti² kabilesi hakkında bilgiler Ahamenid yazıtlarında ve Antik kaynaklarda yer almaktadır. Bu kaynaklar Ahamenid devletinin tarihi coğrafyası ile idari bölgeleri, ayrıca daha sonraki Midia – Atropatena (Azerbaycan) ülkesi ve bütün İran’daki İran dili konuşan kabilelerin tarihsel dağılımı konularında önemli bilgiler içermektedir. Bazı araştırmacıların yazdıklarına göre Sagartiler ve onların ülkesi olan Zikirtu adları, II. Sargon dönemi (İ.Ö. 722 - 705) Assur

² Eski İran dili: Asagarta; Eski Yunanca: As-sa-kar-zi-ia-r; Akadça: Sa-ga-arta-a-ia; Babilce: Sagartu; Yunanca: Sagartioi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kaynaklarında geçmektedir.

Buradaki Zikirtu ve halkının Asagarta ve Sagartiler ile aynı olduğunu ilk kez C.P. Tiele dile getirmiş (1886, 261) ve bu görüş daha sonra aynı gerekçelerle F. Hommel (1904, 198), I. Markvart (1905, 144, 170), Y. Prashec (1906, 85), F. König (1934, 16), R. Girshman (1951, 74-75) ve başkaları tarafından da benimsenmiştir. E. Herzfeld ise bu konuda bazı ek bilgiler vermiştir (1929, 171; 1947, 723). Ancak yine de bu görüş bazı araştırmacılar tarafından kabul görmemektedir. Herodot'a ve Darius'un Persopolis kitabesine dayandırılan bir düşünceye göre Sagartiler, Kuhistan (Streck 1899, 146-147; Markvart 1905, 144, 170; Herrman 1920, 1737) ve Kirman (Herzfeld 1929, 81-83, 97) bölgeleriyle sonradan yerleştikleri Parfiya'nın güneyinde yaşamışlardır. Bu görüşü savunanlar aynı zamanda Ptolomeus'a dayanarak (Weissbach 1920, 1736; Diakonov 1956, 340, 357) Sagartilerin Midia ile bağlantılarına dikkat çekmekte ve onları Midia'nın güneydoğu sınırına yerleştirmektedirler. Zira Ptolomeus, Coğrafya adlı eserinde (VI 2, 6) kendisinden önce yazılan bir kaynağa göre, Zagros dağlarının doğu eteklerinde yaşayan bir halk olan Sagartilerden ve Zigirtu ülkesinden söz etmektedir. II. Sargon dönemine ait yazıtlarda geçen "kur Zigirtu" sözcüğü Farsça "Asagarta" ve Eski Yunanca "Sagartia" olan adın tam Akadça çevirisi olmalıdır. Zira İran adlarının Akadça yazılışları dikkate alınır, Asagarta'nın Zigirtu gibi bir değişikliğe uğraması anlaşılır bir durumdur.

Kabile adlarının başındaki "a" sesinin düşmesi eski İran dilinde Amordoi – Mardoi, Amadai – Madai, Aparnoi – Parnoi gibi adlarda karşımıza çıkmaktadır. Behistun ve Darius'un Persopolis yazıtlarında geçen Farsça "Asagarta" adı, İ.Ö. 6. yüzyılda Babilce "Sagartu" ve İ.Ö. 8. yüzyılda Assurca "Zikirtu" adlarıyla aynıdır. Bu adlar Batı İran'daki "Asagarta" adının baştaki "a" sesi olmadan yazılan biçimdir. Bu İran dilinin zamanla değişmesinin bir sonucudur (Grantovski 1970, 75).

İran dilindeki "s" sesi Akadça "z" sesine dönüşmekte, bu değişiklik Assurluların bu adları İran dili konuşmayan yerli halklardan öğrendiği anlamına gelmektedir (Grantovski 1970, 97).

İran dilindeki "g" sesi Akadça "k" sesine dönüştüğünden İran dilindeki "Asagarta" sözcüğü, Assur metinlerinde "Zikirtu" biçiminde yazılmıştır. Aynı ad bu metinlerde bazen Zigirtu biçiminde de karşımıza çıkmaktadır.

"Zigirtu" adı II. Sargon dönemine ait yazıtlarda geçmektedir. Yazım biçimi yazı kuralına (a>-, s>z, g>k, r>ir) uygundur. Tarihsel ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

coğrafi bulgular da “Zigirtu” ile “Asagarta” adlarının aynı olduğunu ortaya koymaktadır.

İ.Ö. 8. yüzyıldaki Zigirtu ülkesinin ve halkının İran kabilelerinden biri olduğu konusunda hiç bir kuşku yoktur. Kaynaklar zamanın Sagarti liderinin adını da Mitatti ve başkentini Parada olduğunu yazmaktadır. Aynı kaynaklarda, ayrıca Aukane, Raksi, İstipa, Ubabara, Barunaka gibi 13 adet iyi savunma sistemine sahip yerleşimin varlığından söz edilmektedir.

“Mitatti” (Metatti) adı, Antik çağdaki Midia kralı Medidus adına benzetilmektedir. Çünkü Akadça “e” ve “i” sesleri İran dilindeki “ai” sesini göstermektedir. Ayrıca İran dilindeki “v” sesinin Akadça’da “m” sesiyle ifade edildiği dikkate alınrsa, “Mitatti” adı İran dilindeki “Vidati” adıyla karşılaştırılabilir (Grantovski 1962, 247).

Zigirtu ülkesinin başkenti Parada, C.P. Tiele tarafından Behistun yazıtındaki Akadça Parada (Pa-ar-da) ve İran dilindeki Frada adlarıyla karşılaştırılmaktadır. Parada adının başka bir açıklaması Hindistan halkının ve ülkesinin adları olan Par-a-da: Parada, Parada ve Parva adlarıyla da yapılmaktadır (Grantovski 1970, 273).

Aukane kentinin adı, İran dilindeki “Avakani” sözcüğünden gelmiş olabilir. Kaldı ki, Zerdüş dininin kutsal kitabı olan Avesta’da “avakana” sözcüğü kent ve kale anlamında kullanılmaktadır.

Barunakka kalesinin adı (İran dilindeki “aka” ekiyle), “Farnaka” ya da “Farnuka” (bama<fama) adlarından gelmiş olabilir (Grantovski 1962, 248).

İstipa kalesinin adı, İran dilindeki “İšta-ya-pa” ya da “İstipa”, yani malı mülkü koruyan anlamına (išti = mal, pa = korumak) gelmektedir.

Raksi, İran dilinde “Rxşi”, Zerdüşlerin kutsal kitabı Avesta’da “ərəkša”, İran - Akad dilinde “Rksa”, Eski Hint dini kitaplarından biri olan Rigveda’da kişi, dağ ve dişil toponimik ad olarak “Rxşi” biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Grantovski 1970, 261-262).

Ubabara kalesinin adı, İran dilinde Uvabara’nın iyelik eki almış karşılığıdır. Bazı yerlerde “b” sesinin “v” sesine dönüştüğü görülmektedir (Grantovski 1962, 247).

E.A. Grantovski, Zigirtu ülkesinin Urmiya gölünün doğusunda, Zagros dağlarının kuzeydoğu eteklerinden Hazar denizine komşu topraklardaki Bozkuş Dağı’na kadar uzadığını yazmaktadır

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

(Grantovski 1970, 274). E. Herzfeld, Zigirtu ülkesini bugünkü Tebriz, Miane ve Erdebil kentlerinin arasına yerleştirmektedir (Herzfeld 1968, 243). Bu düşünceye katılan İ. Aliyev, İ.M. Diyakonov ve S.M Kaşkay da Miane ve Erdebil çevresine işaret etmektedirler (Aliyev 1960, 40; Diyakonov 1956, 98, 205; Kaşkay 1977, 63).

Zigirtu eyalet adı olarak ilk kez II. Sargon dönemindeki İ.Ö. 719 yılına ait çivi yazılı kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Zigirtu'nun çevresindeki diğer eyaletlerin adları II Sargon'dan 100 - 200 yıl öncesine ait yazılı belgelerden bilinmektedir. Buna dayanarak bazı bilim adamları İran kabilelerinin söz konusu bölgede, çivi yazılı kaynaklarda söz edildiği zamanlardan bugüne kadar yaşadıklarını, diğerleri ise Sagarti kabilesinin burada çok daha önceden yerleşmiş olduğunu yazmaktadırlar (Kaşkay 1977, 63). Assurlular'ın bu bölgeye olan merakı Zigirtu hakkında ilk kayıtların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Grantovski 1970, 340).

Sözü edilen eski kaynaklar Zigirtu ülkesinden, Manna krallığının egemenliği altında bir toprak olarak söz etmektedir. II. Sargon dönemine ait bilgilere göre Zigirtu Manna Krallığı'nın bir valisi tarafından yönetilmektedir. Bu kişi,büyük olasılıkla, Zigirtu Kralı Mitatti olmalıdır ve Manna kralı tarafından atanmıştır. Parde ise bu eyaletin kraliyet kentidir.

Manna kralları, özellikle İ.Ö. 740 - 719 yılları arasındaki kral İranzu döneminde, Assur Krallığı'nın desteğiyle komşu ülkelerden Uışdiş, Messi, Andia, Zigirtu ve diğerlerini egemenlikleri altına almışlardır. Giderek etkisi azalan kral İranzu'ya karşı, kendi egemenliği altındaki Şuandahu ve Durdukka kentleri İ.Ö. 719 yılında baş kaldırmışlar, buna Zigirtu ordusu da destek vermiştir. II. Sargon'un yardımıyla İ.Ö. 719 yılında bu kentler yeniden Manna'nın yönetimi altına girmişlerdir.

İranzu'dan sonra tahta oğlu Aza (İ.Ö. 719 - 716) geçmiştir. Ancak Urartu Krallığı'nın tahrik ettiği Manna valilerinden Uışdiş valisi Bagdatti, Zigirtu valisi Mitatti ve Andi valisi Telusina ona boyun eğmemişlerdir (Diyakonov 1951, 46). Böylece kral Aza, ordularını "çıkılması zor" Uauş dağında toplamış, yapılan savaşta öldürülmüştür. Onun yerine Manna tahtına kardeşi Ullusu (İ.Ö. 716 - 680) oturmuştur.

II. Sargon, egemenliğinin 6., 7. ve 8. yıllarında Manna'ya ve ondan ayrılan diğer eyaletlere karşı ordu gönderdiği bilinmektedir. Zigirtu bu eyaletler arasında askeri güç bakımından en yeterli olan eyalettir. İ.Ö. 714 yılında yapılan seferde II. Sargon Manna'daki Taş Tepe'nin güneyinde yer alan Panziş kalesini güçlendirmiş (Herzfeld

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

1968, 240; Diyakonov 1951, 49, 323-327) ve Zigirtu eyaletine karşı saldırıya geçmiştir. Çevrelerindeki yerleşim birimleriyle birlikte üç kenti ele geçiren II. Sargon, başkent Parđa'yı yağmalamıştır. Böylece Zigirtu eyaleti yeniden Manna'ya bağlanmış ve II. Sargon'un seferi sonunda Zigirtu'nun 13 kenti 84 köyüyle birlikte, surlarla çevirili 12 kalesi yıkılmıştır. Bu savaştan sonra Zigirtu hakkında Assur kaynaklarında hiç bir bilgi görülmemektedir. Aynı bölgede daha sonra ortaya çıkan yeni güç Midia olarak adlandırılmaktadır. Bu addan anlaşıldığına göre Medler, Sagartilerle birleşerek tüm Manna'yı kontrol altına almışlardır. Antik Çağ yazarı Ksnophon'un verdiği bilgiye göre, Assur devletinin yenilgisinden sonra Assur topraklarının bir kısmı (Güney Mezopotamya ve Suriye'nin Harran bölgesi) Medlerin ve onların müttefiki Sagartilerin eline geçmiştir (Anabasis III 4, 7-10). Onun yazdığı gibi, İ.Ö. 5. ve 6. yüzyıllarda bile Assur toprakları Midia toprakları olarak bilinmektedir. Bir Babil yazıtında ise, İ.Ö. 607-553 yılları arasında Medlerin Harran'a sahip oldukları bilgisi verilmektedir (Dandamayev/Lukonin 1980, 82). Bundan anlaşıldığına göre Sagartilerin çoğu bu dönemde Güneydoğu Anadolu'ya göçmüşlerdir. Sagartilerin adı günümüzde, yukarı Dicle havzasında yer alan Siirt kentinin adında korunmaktadır (Grantovski 1962, 244).

Sagartiler Midia devleti içinde yer almışlar ve Ahamenid kralı Darius dönemi (İ.Ö. 522 – 486) başlarında ortaya çıkan isyanlara kadar Midia satraplığına bağlı kalmışlardır. İsyandar bastırıldıktan sonra Darius, Midia'dan bağımsız Asagarta eyaletini kurmuştur. Eski İran dilinde "asagarta" kelimesi değişik etimolojik anlamlar içermektedir: "Taş mağara sahipleri" (Bartholomae 1904, 207), "at arabaları sahipleri", "at bakıcıları" (Weissbach 1920, 1736), "tepeleri olan ülke" (Herrman 1920, 1737), "at ahırları" (Herzfeld 1968, 301). Eski İran dilinde "asa" sözcüğü "at" ve "grha" sözcüğü ise Veda adlı dinsel metinlerde "ahır" anlamında kullanılmaktadır.

Etimolojik bakımdan bu "asagarta" sözcüğü ikiye ayrılmıştır. Kuzeybatı İran dillerine göre "asan=taş" ve "garta=mağara" anlamına gelmektedir. Güneybatı İran dillerine göre ise "asa=at" ve "grda=araba" ya da "=ahır" anlamına gelmektedir.

İ.Ö. 6. yüzyılda Darius'un Behistun (II 78-92; IV 20-23) ve Persepolis (I 15) kitabeleri Sagartiler hakkında bilgi içermektedir. Herodot (I 125; III 93; VII 85), Ptolomeus (VI 2, 6) ve Bizanslı tarihçi Stephanos (V Sagartia) Sagartiler hakkında bilgi vermişlerdir. İsyanlardan önce Ahamenid devleti sınırları içinde Parsa, Mada, Babirus, Parvara, Bakstriş ve Harahvatiş adlı altı büyük satraplık olduğu bilinmektedir. Asagarta'nın Midia satraplığına dahil olduğu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Behistun yazıtında geçmektedir. Bu yazıtta Midia (II 29-63) ve Ermenistan'daki (II 64-78) isyanlardan, Midia'nın Fravartış (II 78-91) ve Asagarta'nın Çissantahma kentlerindeki ayaklanmalardan söz edilmektedir. Behistun yazıtında "Bu benim tarafımdan Midia'da yapılanlardır" şeklinde bir ifade yer almıştır (II 92).

Bu sözler bütün Ermenistan'ın ve Dicle'nin doğusundaki Assur'un Midia'ya dahil edildiğini göstermektedir. Darius'un Persopolis yazıtlarında (I 15) isyanlardan sonra ayrılan Ahamenid satraplıkları arasında Asagarta bağımsız bir eyalet olarak gösterilmiştir. Behistun ve Persopolis yazıtlarında eyaletlerin listesi Herodot'un verdiği listeye uyuşmaktadır. Herodot'un saydığı Ahamenid devletine haraç (vergi) veren eyaletler listesinde yanlışlıklar vardır. Büyük olasılıkla Herodot, Ahamenid devletinin resmi kaynağına dayanan bilgileri kullanmıştır. Ancak kendisi, ya da listeyi kopya edenler eyaletleri ve halklarını sıralarken yanlışlıklar yapmış olmalıdırlar. Sagartiler Herodot'un listesinde 14. bölgeye eklenerek haklarında "Sagartiler, Sarangiler, Famineiler, Utiler, Mikler ve Kızıl Deniz'in adalarında yaşayan halklar 600 Talant öderlerdi. Bu 14. bölgedir" (III 93) sözleri yazılmıştır.

Eğer Herodot'un sıraladığı halklar gerçekten bu bölgelerde yaşıyor olsalar, 14. bölge batıda Urmiya'dan Kızıl Deniz'e kadar ve doğuda Hindistan'a kadar büyük bir coğrafyayı kapsıyor olacaktır. Ayrıca 14. bölge kısmen İ.Ö. 522- 521 yıllarında ve daha sonra var olan birçok eyaleti de içermektedir. Mikler (Mukoi) ilk kez Antik Çağ yazarı Hekatea tarafından Asya'yı betimlerken "Miklerden Aras ırmağına kadar" sözleriyle anılmışlardır. Herodot, Mikleri iki kez anmaktadır (III 93; VIII 68). Bu halkın adı, Herodot'un listesindeki 14. bölgede dikkate alınmayan Muğan eyaletinin adıyla kıyaslanmalıdır. Bu durumda 14. bölgede sözü edilen Mikler, Ahamenid yazıtlarında geçen Maka (Makran) ülkesiyle aynı olmalı, ancak İran adlarının Yunanca yazılışlarında Yunanca "y" İran dilinde "u" sesine eşit olduğundan, Mykoi adı Maka olamaz (Grantovski 1962, 237). Herodot, Mikleri Utilerin yanında göstermektedir (VII 68). Ayrıca Antik çağ tarihçileri Aras nehri kıyısında yaşayan Mykoi halkını, Maka'da yaşayan ve Makai diye adlandırılan halktan ayrı tutmaktadır.

Muğan adı ilk kez 3. yüzyıl Pehlevi yazıtlarında "Mukan" şeklinde yazılmıştır. Orta İran'daki Mukan bölgesinin eski halkı olan Muklardan geldiği anlaşılan bu sözcüğe "-an" eki eklendiği görülmektedir. Bu yazım biçimi "Mykoi" sözcüğüne tam olarak uymaktadır. Dolayısıyla Muklar, Ahamenid devletinin kuzeybatısına, Aras nehrinin kıyısındaki Muğan arazisinde yaşamış olmalıdırlar. 14.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

bölge halklarından olan Utiler, Behistun yazıtlarındaki Yautiya eyaletiyle özdeşleştirilmektedirler (III 21- 28). Ancak Yautiya ile Utioi adları aynı olamaz ve bu varsayım kanıtlanamaz. Yautiya gerçekte Pars'taki bir vilayetin adıdır. Herodot "Utiler" ile "Utioi" adlarını (III 93, VII 68), Strabon "Uitioi" (XI 8, 8, VI 7, 1) ve yaşadıkları ülke "Uitia" adını (XI 14, 14), Ptolemeus "Eusev" adını (V, XII 4) ve Bizanslı Stephanos "Otene" adını (VI 10, 31) kullanmışlardır. Güney Kafkasya'da Kur vadisinde ve Terter çayının güneyinde (Kur nehrinin kuzeyinde Utiy ile sınırı olan Albaniya yer almaktadır) başkenti Partav (Zigirtu'nun başkenti Parda ile kıyaslayın) olan eski Utik eyaleti bulunmaktadır. Bu eyalet bazı eski Ermeni kaynaklarında "Utik", erken Arap yazarlarında ise (Balazuri, İbn el-Fakih) "Ub" biçiminde geçmektedir.

Dolayısıyla Utiler ve Mikiler İran'ın güneydoğusunda bilinmemelerine karşın, kuzeybatıda iyi tanınmaktadır. Sagartiler de bu bölgede yaşamışlardır. 14. bölgenin Ermenistan ve Karadeniz'e kadar uzanan 13. bölge ile sınırı vardır. 14. bölgenin ayrıca 15. bölge ile de sınırı vardır. Bu bölgede ise Sakiler ve Kaspiler yaşamaktadır. Strabon'a göre (XI 8, 8) Kaspiler Utilerle komşudur. Bu nedenle 14. bölgenin halkları olan Sagartiler, Utiler ve Mikler İran'ın kuzeybatısında yaşamış olmalıdırlar.

Herodot Kserkes'in süvarilerini oluşturan halkları anlatırken Sagartiler hakkında şunları yazmaktadır: "Onların arasında Sagartiler adında göçebe bir halk vardır. Asıllarına ve dillerine bakılırsa onlar Fars asıllıdır. Giyimleri ise hem Fars, hem de Paktilerin giyimlerine benzer. Süvari birliği sekiz bin kişiliktir. Çelik ve bakır silahlar değil, sadece geleneksel hançerlere sahiplerdir. Silahların yerine kemerden örülmüş kement kullanılmaktadır. Dövüşte Sagartiler Farsların yanında durmaktadır" (VII 85).

Herodot Farsların kabilelerini sıraladığı zaman önce oturan halkları, daha sonra Sagartileri, Daileri, Mardileri, Dropikleri göçebe diye tanımlamaktadır. Ptolomeus "Coğrafya" adlı eserinde Sagartiler'den Midia'da Zagros dağlarının Güney eteklerinde oturan bir halk olarak söz etmektedir. Sagartiler Midia'da bulunan Zagros dağlarının neresine yerleştirilirse yerleştirilsin, yine de İran'ın güneyinden çok daha uzağa yerleştirilmiş olurlar ve arada birçok başka halk ve kabile kalmış olur. Sagartilerin Ahamenid krallığı zamanında İran'ın güneyinden Zagros dağlarına göç etmiş oldukları düşüncesi de dayanaksız görünmektedir (Shtrek 1899, Hermann 1920). Sagartilerin Güney İran'da yaşadıklarına dair hiçbir kanıt yoktur. Batıda yaşadıkları konusundaki bilgiler ise Behistun yazıtlarından anlaşıldığına göre, Ahamenidler döneminin başlarında

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

tarihe geçmiştir.

Ptolomeus metinlerinden, Sagartilerin Midia'nın kuzeybatısında yaşadıkları sonucuna varılmaktadır. Zira onlar Midia'nın kuzeybatısındaki Kaspiler, Kadusiler, Geller, Mardlar ve diğerleri arasında anılmaktadır. Yani Ptolomeus'a göre Sagartileri Doğu Zagroslar'ın kuzey tarafında, yani bugünkü Hemedan kentinin kuzeybatısında aramak gerekir.

Bizanslı Sephanos'un olasılıkla gerçek verilere dayanarak yazdığı metinlere göre Sagarti ülkesinin daha kuzeyde, Hazar Denizi tarafında aranması gerekmektedir. Stephanos bu konuda "Hazar denizindeki bir yarımada Sagartilerin ülkesidir" biçimine bir ifade kullanmıştır. Onun yazdıkları ayrıntılı olmamakla birlikte (hangi yarımada olduğu kesin belirtilmiyor) yeterince değerlidir. Bu durum Sagartilerin İran'ın güneydoğusunda değil, kuzeybatısında yaşadıklarını, ayrıca Utiler ve Mikilerle aynı eyalette vergi verdiklerini onaylamaktadır.

Sagartilerin İran'ın kuzeybatısında yaşadıkları olgusu saptandıktan sonra, Zigirtu adının Sagartilerle özdeşleştirilmesi inkar edilemez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ptolomeus ve Bizanslı Stephanos, Behistun yazıtlarında yazıldığı gibi, Sagartilerin yaşam alanının İ.Ö. 8. yüzyılda Zigirtu toprakları olduğunu söylemektedirler. Zigirtu aynı dönemde Assurların kuzeydoğusu ve Mana ülkesinin sınırında, olasılıkla Urmiya gölünün doğusundan Hazar denizine doğru kuzeybatı yönünde uzamaktadır. Buna göre Sagartiler ve Asagarta hakkında bilgiler İ.Ö. 8. yüzyıl kaynaklarında artık Zigirtu ülkesi ve halkı olarak verilmektedir. Bu topraklar Ptolomeus ve Bizanslı Stephanos döneminde yazılan kaynaklarda da onların yaşam alanı olarak gösterilmektedir. Sagartiler bu topraklarda Ahamenid dönemi başında Midia krallığında yaşamışlardır. Midia döneminde Sagartilerin bir kısmı eskiden Assurlara ait olan topraklara, Dicle nehrinin doğusuna taşınmıştır.

Behistun yazıtlarında, Fars iktidarına karşı istila edilmiş ülkelerdeki başkaldırıları konusunda bilgiler de verilmektedir. Bunlardan Asagarta'daki isyan konusunda şunlar anlatılmaktadır: "Darius der ki, Çissantahma adında bir Sagartalı bana baş kaldırdı. O halkına şöyle dedi, ben Asagarta'nın kralı Huvahştra'nın sülalesindenim. Sonra ben (Darius) onu Arbela'da kazığa oturttum. Bu benim Midia'da yaptıklarımıdır" (XI 78- 92). Öncelikle bu kaynaktan Asagarta ülkesinin merkezinin Arbela olduğunu anlıyoruz, zira başkaldıran kabile liderleri Darius tarafından doğdukları, ya da isyan çıkardıkları kentlerde değil, eyalet merkezlerinde idam edilirdi. Aynı kaynaktan ayrıca, Asagarta'nın Midia satraplığına dahil

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

olduğunu görüyoruz. İsyancıların lideri Çissantahma kendisinin Huvahştra'nın sülalesinden olduğunu iddia etmektedir. Bu sülale Midia kralı Kiaksara'nın soyundan gelmiştir ve onun döneminde Sagartiler, Medler ve Babillilerle birleşerek Assur devletini yıkmışlardır.

Çissantahma adında Med dili ile kuzeybatı İran ve Fars dilinin fonetik özellikleri vardır. Yani "taxma" Midia kökenli bir addır (Farsça Tahma adı yerine), ancak "çissa" sözcüğündeki "ss" sesi bunun İran'ın güneybatı diline ait bir sözcük olduğunu göstermektedir.

Asagarta adındaki "asa" Güneybatı İran dillerinde "at" anlamına gelmektedir. Herodot, Sagartilerin sekizbin atlı çıkarabildiğini ve II. Sargon ise yazıtlarında Zigirtu'nun süvarilerinin olduğunu söylemektedir. Darius'un Persopolis yazıtlarında Sagartiler 16. satırda atları ve giysileriyle betimlenmektedir. Olasılıkla Sagarti dili güneybatı ve kuzeybatı İran dillerinin izlerini taşımaktadır. Herodot'un Sagartileri bir Fars kabilesi gibi göstermesi doğru değildir. Sagartilerin giyimlerinin yarı İran yarı Pakti kökenli olması ve dövüšte kement kullanmaları onları Farslardan, Medlerden ve Mannelerden ayırmakta, ayrıca Sarmatlara ve Meoti kadınlarına yaklaştırmaktadır (Herrman 1920, 1737). Buna göre, Sagartiler gerçekten Zigirtu'ya taşınmış Fars kabileleri olsalar bile, sonradan Medleştirildikleri akla gelmektedir.

Darius'un Persopolis yazıtında Asagarta'nın ayrıca bir satraplık olduğundan söz edilmektedir. Olasılıkla bu bölge İ.Ö. 522-521 ayaklanmalarından sonra Midia satraplığından ayrılmıştır. Asagarta satraplığı Sagartiler, Mikler ve Utilerden oluşmaktadır. Aşağı Dicle vadisinden Hazar denizine kadar uzanan bölgede yer alan Asagarta satraplığına, yani Zigirtu'ya, eski Kuzeybatı Midia topraklarındaki Mikiler ve Utilerin yaşadığı bölge de dahildir. Yoksa Asagarta bu halkları Midia'nın merkezinden ayırmış olurdu. Asagarta satraplığının toprakları (Aşağı Dicle'deki Assur eyaletleri dışında) Küçük Midia'nın, gelecekte "Midia – Atropatena" diye anılacak topraklardır. Olasılıkla Darius'tan sonra, Ahamenid döneminde Sagartiler yavaş yavaş yerli İran dili konuşan halklarla karışmış ve kendi adlarını unutmışlardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

KAYNAKÇA

- ALİYEV, İ., (1960) *İstoriya Midii Bakü*.
- BARTHOLOMAE, Chr. (1904), *Aetiramisches Wörterbuch*, Strasbourg.
- DANDAMAYEV, M.A./Lukonin, V.G., 1980, *Kultura i Ekonomika Drievnego İrana*, Moskova.
- DIYAKONOV, İ. M., 1951, "Asiro-Vavilonskie İstocniki po İstori Urartu" VDİ 2-4.
- DIYAKONOV, İ. M., 1956, *İstoria Midii*, Moskova-Leningrad.
- GHİRSHMAN, R., 1951, *L'İzandesorigines a l'Galam*, Paris.
- GRANTOVSKIY, E. A., 1962, "İranskiye İmena İz Priurmiyskogo Rayona v IX-VIII vv. do n. e." *Drevniy Mir* (sb-k v ciest akademik Struve V. V.), Moskova.
- GRANTOVSKIY, E. A., 1970 *Rannyya İstoria İranskix Plemyon Peregney Azii*, Moskova.
- GRANTOVSKIY, E. A., 1962, "Sagartii v XIV Okrug Gosudarstva Axemenidov po Spisku Gerodota" KSİNA 46.
- HERRMAN, A. Sagartioi , 1920, *Paulys Real Encyclopadie, Zweiter Reihe Erster Band*, Stuttgart.
- HERSFELD, E., 1929, *Archaeologische Mitteilungen aus Iran*, Bd I, Berlin.
- HERZFELD, E., 1947, *Zoroaster and his world*. Vol., II Prinston.
- HERZFELD, E., 1968, *The Persian Empire* Wiesbaden.
- HOMMEL, F., 1904 *Grundress der Geographic und Geschichte des Alten Orients*, Bd I, Münih.
- KASUMOVA, S.Y., 1983, *Yujny Azerbaydjan v III-VII vv*, Bakü.
- KAŞKAY, S.M., 1977, *İz İstorii Maneyskogo Carstva*, Bakü.
- KÖNİG, F., 1934, *Altete Geschichte der Meder und Perser*, Leipzig.
- MARQUART, I., 1905, *Untersuchungen zur Geschichte von Eran II*, Leipzig.
- PATKANOV, K.P., 1877, *Armyanskaya Geographia VII v po R. X.*, Sanktpetersburg.
- TİELE, C.P., 1886, *Geschichte Babyloniens und Assyriens*, Gotha.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*